

Introduktion

Yrkesutbildningen och den ekonomiska historien

Peter Håkansson & Anders Nilsson

Gymnasiereformen år 2011, Gy11, innebar stora förändringar för den svenska yrkesutbildningen. Större vikt skulle nu läggas på de yrkesförberedande inlagen i utbildningen och en reformerad lärlingsutbildning fanns med som viktig komponent i reformen. Den grundläggande yrkesutbildningen hade under lång tid varit skolför-lagd med en svag anknytning till arbetslivet. Undervisningen hade kännetecknats av såväl en hög andel allmänna ämnen (t.ex. svenska, engelska, matematik och samhällskunskap) som att undervisningen i yrkesämnena i stor utsträckning präglats av ett teoretiskt förhållningssätt. Detta upplägg hade av många bedömare uppfattats som alltför dåligt anpassat till arbetslivet.

Varför hade den svenska yrkesutbildningen sådana särdrag? Detta är den centrala frågan i projektet ”Formeringen av den svenska yrkesutbildningen 1940–1975”. Vår utgångspunkt har varit att de avgörande besluten för den traditionella svenska yrkesutbildningsmodellen togs på 1950- och 1960-talen. Det skedde emellertid med en hel del paradoxala förtecken. Lärlingsutbildning var aktuell som ett viktigt inslag in på 1960-talet, men försvann sedan ganska obemärkt. Ett annat paradoxalt inslag är hur ställningen för arbetsmarknadens parter försvagades. Parterna hade skaffat sig en stark position i förhållande till yrkesutbildningen i början av 1940-talet. Trots detta byggdes yrkesskolorna från 1960-talet upp efter helt andra utgångspunkter, där staten var den kraftfulla aktören. Ett nytt steg togs med 1971 års gymnasieskola, som bland annat innebar att yrkesskolan integrerades med (det teoretiska)

gymnasiet och med fackskolan. Då försvagades parternas ställning ytterligare, samtidigt som de direkt yrkesförberedande inslagen i utbildningen tunnades ut.

Vi menar att yrkesutbildningen både *påverkat* och *påverkats* av den ekonomiska historien och det finns åtminstone två olika teoretiska perspektiv som kan användas. Det ena är det struktur-analytiska perspektivet som utgår från att ekonomin förändras i cykler. En insikt och förståelse som projektet har gett är att yrkesutbildningen inte alltid entydigt följt dessa cykler, och framförallt inte för alla branscher samtidigt. Skogsindustrin, som exempel, påbörjade sin mekanisering mycket senare än många andra branscher i Sverige. Däremot kom behovet av utbildning (i stort sett) att följa branschens mekanisering.

Det andra perspektivet är det nyinstitutionella. Detta perspektiv har delvis andra utgångspunkter där utvecklingen av en institution inte alltid motsvaras av vad som tycks mest rationellt. Istället är det uppfattningar, normer, risk och värdesystem som spelar in när institutioner skapas och upprätthålls (North 2005). I det följande presenterar vi dessa teoretiska perspektiv för att undersöka deras relation till yrkesutbildningens formering 1940–1975.

Ekonomins strukturella förändring

Den period som antologin omfattar, 1940–1975, är motiverad av att det skapades nya förutsättningar för yrkesutbildningen såväl i början av 1940-talet som under åren kring 1970. Detta sammanfaller nästan, men inte helt, med en period när den ekonomiska tillväxten var hög i Sverige. Mellan 1930 och 1975 ökade bruttonationalprodukten per capita med i genomsnitt drygt 3 procent per år, vilket få om ens några andra länder uppnådde (Schön 2007). Det finns flera olika delförklaringar till den gynnsamma ekonomiska utvecklingen, som exempelvis att en lyckosam monetär politik bidrog till att Sverige klarade 30-talskrisen relativt väl; att landet hade råvaror och industriprodukter som det rådde stor efterfrågan på under Europas återuppbyggnad efter det andra världskriget; eller att Sverige lyckades hämta in mycket av USA:s teknologiska försprång bättre än många andra länder under 1950- och 1960-talen. Sådana delförklaringar kan

i stor utsträckning föras tillbaka på en mer grundläggande omständighet, nämligen att de strukturella förutsättningarna i ekonomin var gynnsamma för ekonomisk tillväxt.

Varför var det så? För att närma oss ett svar på den frågan ska vi stödja oss på en generalisering av den svenska ekonomiska utvecklingen som framförallt Lennart Schön arbetat fram. Den utgår från att ekonomisk tillväxt har två huvudkomponenter: förnyelse och effektivisering. Förnyelse handlar om att göra något annorlunda och bättre, medan effektivisering består i att förbättra det redan existerande. Förnyelse leder till strukturell omvandling och nya tillväxtmönster, men för att tillväxten ska bestå krävs rationalisering och effektivisering. Det kan också uttryckas så att under förnyelsefasen förekommer det ett omfattande nyföretagande där nya idéer förverkligas, medan perioder av effektivisering kännetecknas mer av konsolideringar med stora och stabila företag. Den uppnådda effektiviteten och stabiliteten medför emellertid också stelheter och ett fasthållande vid den etablerade strukturen. När nya produkter, metoder och konkurrentländer dyker upp utlöses en djup så kallad strukturkris, där mycket av den gamla strukturen rensas ut. Samtidigt skapas nya förutsättningar för nyföretagande och nya idéer, dvs. ännu en förnyelsefas. Schön har identifierat stora kriser som uppträtt med viss regelbundenhet (40–50 år) och två av dessa kriser avgränsar den period som antologin omfattar. Den höga tillväxten 1930–1975 inleds med den djupa 30-talskrisen och avslutas med den utdragna 70-talskrisen. Åren däremellan utgör en strukturperiod som kan benämnas det industriella samhällets höjdpunkt (Schön 2007). Det är därför helt naturligt att både den dåtida diskussionen och antologibidragen domineras av yrkesutbildning för industrin.

Den strukturanalytiska modellen är relevant för studierna i den här antologin av ytterligare två skäl. Ett är att under effektiviseringsperioder förlängs planeringshorisonten. De produkter och metoder som introducerades under förnyelsefasen har blivit välkända och både företagare och samhällsplanerare har skaffat sig en god uppfattning om vilken kompetens som behövs. Då blir det lättare att fatta långsiktiga beslut om utbildningsväsendets inriktning, något som var mycket påtagligt åren kring 1960 (Waldow 2008). Det andra skälet är att olika slags kunskap och kompetens efterfrågas i de skilda faserna

(Svensson 1995, Pettersson 1983, Olofsson 2010). Under faser där förnyelse är det dominerande inslaget är efterfrågan på arbetskraft med hög kompetens relativt stark. Efterfrågan gäller i första hand yrkesspecifik kompetens kring nya produkter och processer, men antalet individer med sådan kompetens är inledningsvis ganska litet och det kommer att råda stor konkurrens om dem på arbetsmarknaden. Efterfrågan är därför hög även på individer med hög generell kompetens, eftersom dessa kan förväntas ha lätt att tillgodogöra sig företagsspecifik utbildning på nya tekniker och metoder. Osäkerhet om vilka nya produkter och processer som kommer att lyckas medför att det är svårt att avgöra exakt vilken kompetens som kommer att efterfrågas framöver, vilket bidrar till hög efterfrågan på individer med hög generell kompetens, men också till att många företag är beredda att ta på sig betydande utbildningskostnader. När kännetecknen om de nya produkterna och processerna sprider sig alltmer, både inom landet och internationellt, ökar konkurrensen. För att hävda sig i den ökande konkurrensen måste företagen effektivisera sin produktion. Det innebär ökad mekanisering och specialisering där allt fler arbetsuppgifter kan utföras av arbetskraft utan specialkompetens (och som därmed är relativt billig). Då ökar, relativt sett, efterfrågan på arbetskraft som kan ges en avgränsad kompetens genom korta, specialiserade utbildningar. Yrkesskolans heltidskurser, som expanderade mycket kraftigt från slutet av 1950-talet, var av just sådan karaktär. De var i allmänhet ett eller två år långa och inriktade på att ge en grundläggande yrkesutbildning för ett specifikt yrke. Företagen kan ytterligare minska sina kostnader om samhället kan förmås ta ansvaret och kostnaden för sådana utbildningar, vilket var vad som skedde från slutet av 1950-talet (se kapitel 6).

Ny institutionell teori

Begreppet ny institutionell ekonomi (New Institutional Economics, NIE) slog igenom i början av 1990-talet och brukar kopplas till namn som Douglass North, Ronald Coase och Oliver Williamson. Skillnaden mot ”gammal” institutionell teori, som brukar få företrädas av t.ex. Thorstein Veblen och John R. Commons, brukar sägas vara att man har inkorporerat en institutionell teori med den neoklassiska

ekonomiska teorin genom att använda transaktionskostnader, risk och begränsad rationalitet (Williamson 2000). Genom att introducera dessa begrepp ges existensen av institutioner en förklaring.

En fråga som skapat en viss diskussion har handlat om hur man ska definiera en institution. Douglass North menar att en institution är betydligt mer än vad man kanske i dagligt tal brukar mena. En institution bör istället definieras som ”spelets regler” och kanske inte först och främst som ”spelaren”. Genom att definiera en institution som spelets regler förstår vi dessutom att vi kan tänka oss en taxonomi med formella institutioner (dvs. lagar och skrivna regler) och informella institutioner (normer, värderingar, tradition) (North 1990). Synen på institutionen som spelets regler är användbar när det gäller yrkesutbildningen 1940–1975. Yrkesutbildningen under den här perioden är inte *en* aktör, utan kan uppfattas som ett väldigt heterogent system, där flera parallella utbildningsmodeller existerar samtidigt. Däremot kan man troligen hävda att dessa olika modeller var tvungna att förhålla sig till varandra i vad vi kan kalla för ett institutionellt ramverk.

Det finns flera gemensamma drag i den nyinstitutionella teorin och den strukturanalytiska modellen. Båda poängterar den centrala roll innovationer spelar. I strukturanalysen är viktiga innovationer (Dahmén 1950) eller General Purpose Technologies (Bresnahan & Trajtenberg 1995) av avgörande betydelse när nya utvecklingsblock som kan bära en hel strukturcykel etableras. Exempel är utvecklingsblocken kring ångmaskinen eller mikroprocessorn, eller för den period som här studeras, kring elektriciteten och bilismen (Schön 2007). På ett liknande sätt har ny kunskap och innovationer en mycket central roll i Douglass Norths modell för att förklara institutionell förändring. På en konkurrensutsatt marknad måste organisationer sträva efter bättre lösningar, dvs. innovationer. Implementeringen av framgångsrika innovationer medför, möjligen med viss fördröjning, institutionell förändring. De båda synsätten har kopplats samman på ett fruktbart sätt i en analys av institutionell förändring på den svenska arbetsmarknaden med den talande titeln *Spelets regler*. Christer Lundh hävdar att det är ”slående att även den institutionella utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden tycks uppvisa ett cykliskt mönster som delvis följer strukturcykelns förlopp” (Lundh

2010, s. 36). Det handlar inte om något deterministiskt samband och utvecklingen av det som brukar kallas för ”den svenska arbetsmarknadsmodellen” visar både på kopplingar mellan strukturell och institutionell förändring och avvikelser från strukturcykeln. Det skulle föra alldeles för långt att gå in på detaljer, men för yrkesutbildningens del är det viktigt att peka på det huvudavtal, Saltsjöbadsavtalet, som slöts mellan LO och SAF 1938. Det bildade utgångspunkt för avtal inom flera områden, bland annat gällande yrkesutbildning (se kapitel 2). Samordnade löneförhandlingar blev emellertid reguljära först efter 1956 (Lundh 2010) och därmed ökade också pressen på företagen att rationalisera och effektivisera.

Det är alltså möjligt att förena strukturmodellen med institutionell teori men det finns också skillnader mellan de båda synsätten, främst Norths fokus på värderingar (beliefs) och människans uppfattningsförmåga (cognition). Det är våra värderingar som styr både vilka formella regelverk som skapas och de normer som utvecklas. Våra värderingar är i sin tur en funktion av vår uppfattningsförmåga. Som exempel kan nämnas synen på barnet som ett skolbarn. Under 1800-talet var den allmänna uppfattningen att barn skulle jobba. Från slutet av 1800-talet förändras detta synsätt och under början av 1900-talet sprider sig istället synen på det moderna barnet som ett skolbarn. Med detta synsätt var den naturliga platsen för ett barn att vara på dagarna inte längre arbetsplatsen, utan skolan (Schrumpf 1997). Även våra uppfattningar när det gäller vad som är lämpligt för tonåringar har förändrats över tid. Idag kan det snarast uppfattas som ”naturligt” att tonåringen befinner sig i utbildning under hela tonårsperioden. Tidigare i historien har det inte varit så.

Människans mentala förmåga skapar därigenom begränsningar för vilka utvecklingar som är möjliga. Vi får vad man skulle kunna kalla en ”mental spårbundenhet” – det måste vara möjligt att *tänka*, för att det ska vara möjligt att *göra*. Yrkesutbildningens historia 1940–1975 visar det med tydlighet. De första stegen mot en skol-förlagd yrkesutbildning togs redan 1918 då lärlingskolan och yrkeskolan etablerades. Därefter kom verkstadsskolans olika former; först kommunala verkstadsskolan och därefter verkstadsskolan för arbetslös ungdom. Införandet av centrala verkstadsskolan i början på 1940-talet och enhetsskolan i början på 1950-talet innebar troligen

att det blev möjligt att tänka sig skolförlagd yrkesutbildning i stor skala. Fram till 1950-talet var annars den gängse uppfattningen att yrkesutbildningen bäst sköttes ute på företagen.

Om vi då tänker oss yrkesutbildningen som ett institutionellt ramverk, vad skulle då detta ge? En sak som skulle framkomma tydligare är att det inom det institutionella ramverket finns ett organisatoriskt ramverk. Som exempel kan nämnas att det inom yrkesutbildningen 1940–1975 fanns många aktörer (organisationer). Även om yrkesutbildningen som system kan sägas ha varit relativt heterogent, till skillnad från den struktur som införs i och med 1971 års linjegymnasium, var aktörerna trots allt tvungna att förhålla sig till det institutionella ramverket. Detta ramverk bestod av både formella institutioner och informella restriktioner. De formella delarna är relativt enkla att se. Det är de lagar och instruktioner som styr de olika verksamheterna. Det handlar om formellt undertecknade avtal, som t.ex. skollagen, instruktioner från myndigheter eller arbetsmarknadens parter avtal, som på ett formellt och explicit plan reglerar verksamheterna. Men en verksamhet styrs ju inte bara av formella regler. Även informella restriktioner, t.ex. normer, värderingar och tradition, har betydelse för hur institutionen fungerar. Nilsson tar upp att intresset bland ungdomarna är ganska begränsat när det gäller lärlingsutbildning (se kapitel 4). Det är förmodligen ungdomarnas informella restriktioner som påverkar deras intresse för en lärlingsutbildning. Även ett allt större intresse för teoretisk utbildning bland ungdomarna under 1960-talet kan tolkas som en normförändring. Denna normförändring har stor betydelse för framväxten av den integrerade gymnasieskolan i början av 1970-talet.

Om vi sammanfattar vad det är som förändrar *institutionen* yrkesutbildning 1940–1975 utifrån Douglass Norths perspektiv blir två faktorer viktiga att peka på. Det första är att Sverige går igenom en teknisk förändring under perioden som genererar ny kunskap. Denna nya kunskap förändrar synen på utbildning och framförallt synen på utbildningens *betydelse*. Som Nilsson pekar på (se kapitel 2) går yrkesutbildningsfrågan under perioden från att ha varit en fråga för arbetslivet till att bli en samhällsfråga med staten som huvudansvarig. Detta förändrade fokus framträder även i flera statliga utredningar samt i den förändrade synen på lärlingsutbildningen.

Den andra faktorn är vad vi vill kalla för ”mental spårbundenhet”. Fram till 1950-talet var det den frivilliga lärlingsmodellen som dominerade i yrkesutbildningsmedvetandet. Tanken på en lärlingslag, lik den i Danmark, hade visserligen sedan länge avskrivits från agendan, men kvar i ett slags kollektivt medvetande var en frivillig lärlingsmodell. Modellen hade visserligen fått mycket kritik, men andra storskaliga alternativ tycktes inte möjliga. Olika former av skolförlagd utbildning hade dittills varit en ganska marginell företeelse, men de existerade. Med sin blotta existens visade de att det var möjligt att bedriva skolförlagd yrkesutbildning på heltid och de bidrog till andra uppfattningar om hur det var möjligt att bedriva yrkesutbildning. De uppfattningarna fick genomslag när de yttre förutsättningarna ändrades under 1950-talet.

Yrkesutbildningens formering och förändring

Frågan om förändring bör vara central inom all historisk forskning och den har, som sagt, varit helt central i det här projektet. Frågan om förändring genomsyrar också samtliga kapitel i antologin. Man kan dock se på förändring på olika sätt och med olika perspektiv. En fråga som kan diskuteras är huruvida historiska förlopp och förändringsprocesser kan förklaras genom förenklade modeller eller om det är helt omöjligt att förklara förändring då historien innehåller ett så stort antal oförutsägbara variabler. Om det senare skulle gälla går det ju inte att hitta generella förklaringar, utan istället måste varje historisk berättelse förstås utifrån sina speciella förutsättningar.

Utgångspunkten i det här projektet ligger mitt emellan dessa ytterligheter. Visst krävs det förenklingar och modeller för att förstå förändring – för vi vill ju nå generella förklaringar. Samtidigt krävs det en ingående historisk kunskap om processerna. Verkligheten är mer komplicerad än att ett fåtal variabler skulle kunna förklara stora och viktiga förändringsprocesser. Antologibidragen innehåller både en vilja att förklara förändring i mer generella termer genom att använda modeller och teorier, och en vilja att beskriva och berätta en historia.

I kapitel 2 görs en mer översiktlig beskrivning av yrkesutbildningens förändring. Det visas med tydlighet i kapitlet att marschen mot den skolförlagda yrkesutbildningen var en ganska lång marsch

på över 50 år; från 1918 års beslut om lärlings- och yrkesskola till 1971 års beslut om en integrerad gymnasieskola. Som kapitel 2 visar har vägen inte varit spikrak, utan istället varit delvis krokig. Kapitel 2 berättar således historien om svensk yrkesutbildning och denna berättelse ligger sedan till grund för de kapitel som kommer därefter.

Lundh Nilsson använder i kapitel 3 den skogliga utbildningen som en fallstudie på en yrkesutbildning i en specifik bransch. Yrkesutbildningarna ser inte likadana ut och det finns stora skillnader mellan olika branscher. Därför är det viktigt att mer i detalj kunna gå in och studera yrkesutbildningen inom en speciell bransch, annars riskerar vi att beskriva ett ”medelvärde” som kanske inte finns. Vidare är det även viktigt att fokusera på en särskild bransch då yrkesutbildningen ska placeras i ett ekonomisk-historiskt sammanhang. I kapitel 3 använder Lundh Nilsson ett strukturanalytiskt perspektiv för att placera in yrkesutbildningen inom branschen i ett sådant sammanhang. Det blir tydligt att det finns omvandlings- och rationaliseringsfaser inom branschen som även påverkar yrkesutbildningen. Genom att använda ett strukturanalytiskt perspektiv kan vår förståelse för yrkesutbildningens relation till branschens förutsättningar öka.

Kapitel 4 beskriver lärlingsutbildningens uppgång och fall. Lärlingsutbildningen var ett högst levande och reellt alternativ till skolförlagd yrkesutbildning fram till 1960-talet och den avgörande stöten mot lärlingsutbildningen kom först med beslutet om 1971 års integrerade gymnasieskola. Även lärlingsutbildningens långsamma avsnnande kan placeras i ett strukturanalytiskt sammanhang. Från 1950-talet förändrades industristrukturerna och det fordristiska produktions sättet gjorde sitt intåg. Sverige var särskilt väl anpassat till denna typ av produktionsstruktur som krävde stora produktionsenheter. Detta innebar även att den typ av specialkunskap som en lärlingsutbildning gav inte längre efterfrågades på samma sätt. Istället fanns det ett större behov av en mer homogen arbetskraft med generella kunskaper. Detta var kunskaper som troligen bättre kunde förmedlas av skolförlagd yrkesutbildning på heltid.

Kapitel 5 och kapitel 6 använder båda en modell med spårbundenhet och punkterad jämvikt för att förklara förändringar. I båda kapitlen används Kathleen Thelens perspektiv att det visserligen

existerar en spårbundenhet, men att denna spårbundenhet kan brytas vid vissa avgörande punkter (*critical junctures*) (Thelen 2004). Utfallet vid dessa avgörande punkter avgörs av kontrahenternas styrkeförhållande vid detta tillfälle.

Kapitel 5 vidgar perspektivet något utanför yrkesutbildningen och diskuterar även andra faktorer som har betydelse för ungdomars övergång från skolan till arbetsmarknaden. Det som kan anses vara speciellt för den svenska arbetsmarknaden, förutom den skolförlagda yrkesutbildningen, är en sammanpressad lönestruktur och omfattande trygghetslagstiftning. En sammanpressad lönestruktur var ett mindre problem med ett fordistiskt produktionsätt då det fanns en större efterfrågan på en homogen arbetskraft. Även en skolförlagd yrkesutbildning och omfattande trygghetslagstiftning kan tänkas ha varit fördelaktigt i ett fordistiskt produktionsätt. Däremot har dessa komponenter troligen inneburit problem när efterfrågan i allt större utsträckning istället gått mot en alltmer diversifierad arbetskraft. I kapitel 5 ställs frågan varför den speciella svenska övergångsregimen utvecklas som den gör och slutsatsen är att det är en rad olika exogena och endogena faktorer. Det går således inte att peka på en ensam faktor för att förklara den svenska övergångsregimens utveckling.

I kapitel 6 ställer Lars Pettersson frågan varför Danmark och Sverige utvecklade helt olika typer av yrkesutbildning. Tidigare forskning har fokuserat mycket på vad som hände under 1950-talet, men Pettersson menar att denna skillnad uppstod långt tidigare. Han kan visa, på grundval av en dansk och en svensk utredning som genomfördes under 1870-talet, att det fanns tydliga skillnader redan då. Det gällde både synen på yrkesutbildning och förhållandet till hantverket respektive storindustrin. Genom att hantverksföreningarna var en tydlig maktfaktor i Danmark och även fick gehör för sina synpunkter, blev också lärlingsutbildningen en reglerad utbildningsform av betydelse. I Sverige, däremot, hade storindustrin en större maktposition och för storindustrin var en lagreglerad lärlingsutbildning inte önskvärd. De olika maktpositioner som olika spelare hade under en tidigare period av historien kom att få betydelse under lång tid framöver. Det är från de utgångspunkterna fullt logiskt att Danmark har en lärlingsbaserad och Sverige

en skolbaserad yrkesutbildning. Det anmärkningsvärda är enligt Pettersson att det tog så lång tid för den skolförlagda yrkesutbildningen att slå igenom i Sverige.

Referenser

- Bresnahan, T. & Trajtenberg, M. (1995), "General purpose technologies 'Engines of growth'", *Journal of Econometrics*, vol. 65.
- Dahmén, E. (1988), "Development Blocks in Industrial Economics", *The Scandinavian Economic History Review*, vol. 36.
- Lundh, C. (2010), *Spelets regler. Institutioner och lönebildning på den svenska arbetsmarknaden 1850–2000* (andra upplagan). Stockholm: SNS Förlag.
- North, D. C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
- North, D. C. (2005), *Understanding the process of economic change*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Olofsson, J. (2010), *Krisen i skolan. Utbildning i politiken och i praktiken*. Umeå: Borea bokförlag.
- Pettersson, L. (1983), *Ingenjörutbildning och kapitalbildning 1933–1973*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen, vol. XXXIX, Lund.
- Schrumpf, E. (1997). "From full-time to part-time: Working children in Norway from the nineteenth to the twentieth century" i de Coninck-Smith, N., Sandin, B. & Schrumpf, E. (red.) *Industrious children: work and childhood in the Nordic countries 1850–1990*. Odense: Odense Univ. Press.
- Schön, L. (2007), *En modern svensk ekonomisk historia: tillväxt och omvandling under två sekel* (andra upplagan). Stockholm: SNS Förlag.
- Svensson, L. (1995), *Closing the Gender Gap; determinants of change in the female-to-male blue collar wage ratio in Swedish manufacturing*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen, vol. LXXI, Lund.
- Thelen, K. (2004), *How institutions evolve: the political economy of skills in Germany, Britain, the United States, and Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Waldow, F. (2008), *Utbildningspolitik, ekonomi och internationella utbildningstrender i Sverige 1930–2000*. Stockholm: Stockholms universitets förlag.
- Williamson, O. E. (2000), "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature*, s. 595–613.